
OSOBNÍ ZPRÁVY

Josef Schildkraut zemřel

V šedesátých letech minulého století se rozhořel spor mezi psychofarmakology, zda je to noradrenalin nebo serotonin, jejichž dostatečná koncentrace na synapsích má rozhodující úlohu v patogenezi depresivní poruchy. Profesor Vladimír Vondráček hovořil o tom, že psychiatři se rozdělili na „serotonisty a adrenalisty“. V zahraničí viděli noradrenalin jako důležitější Joseph Schildkraut v USA a v Německu např. Norbert Matussek. Postupně se však zásluhou H. Brodieho a Hermana van Praaga prosazoval serotonin jako významnější. Úspěch antidepresiv typu SSRI se stal dokladem klíčové role serotoninu.

Duální antidepresiva typu venlafaxinu rehabilitovala význam noradrenalinu. I když dnes víme, že k dějům rozhodujícím pro antidepresivní účinek

dochází prostřednictvím stimulace neurogeneze v zona granularis hipokampu, jsou antidepresivy navozené změny v koncentraci serotoninu a noradrenalinu v synaptické štěrbině začátkem procesu, který nakonec vede k ústupu depresivní symptomatologie.

Stojí za to připomenout si to ve chvíli, kdy se dovídáme, že nejvýznamnější pracovník, který prokázal psychotropní význam noradrenalinu, Joseph Schildkraut, emeritní profesor psychiatrie na Harvardské univerzitě a ředitel Neuropsychofarmakologické laboratoře Centra pro duševní zdraví státu Massachusetts, zemřel 26. června 2006.

Doc. MUDr. Oldřich Vinař, DrSc.

Sto let od narození Josefa Prokúpeka

Doc. MUDr. Josef Prokúpek se narodil roku 1906 ve Staré Pace v Podkrkonoší. O psychiatrii se vážně zajímal už jako medik. Na psychiatrické klinice v Praze pracoval u asistentů Procházky, Tausiga a Z. Klima. Procházka se stal později profesorem psychiatrie v Brně. Jeho život skončil tragicky, zastřelil ho psychiatrický pacient. Taussigův život skončil v nacistickém koncentračním táboře a Z. Klimu se stal profesorem psychiatrie v Košicích. Už jako medik se J. Prokúpek zabýval likvorologií.

Po promoci pracoval J. Prokúpek na Neuropsychiatrické klinice v Brně, kde získal tehdy obvyklou specializaci jak v neurologii, tak v psychiatrii. Později založil neurologické oddělení v Pardubicích a stal se jeho přednostou, v roce 1952 založil psychiatrické oddělení nemocnice v Karlových Varech a zajistil specializovanou psychiatrickou péči v léčebně v Petrohradě.

Po založení tehdejšího Ústavu pro doškolení lékařů odchází v roce 1954 do Prahy, kde se stal vedoucím psychiatrické katedry. Po dvou letech, kdy vedl katedru sám, získal prvního a na řadu let jediného asistenta, O. Vinaře. Měl možnost si vybrat jeden z pavilonů Psychiatrické léčebny v Praze - Bohnicích jako klinickou základnu katedry. Vybral si pavilon 10, na kterém byli hospitalizováni nemocní trpící vážnými chronickými psychózami, nejčastěji schizofrenií. Zajistil, aby sem byli přijímáni i akutní nemocní. Jeho volba byla překvapující, poněvadž vedoucí ostatních kateder ILF si vybírali po své klinické základny spíše moderně vybavená nemocniční oddělení.

Počet pavilonů bohnické léčebny byl tehdy redukován přibližně na polovinu. Její centrum, včetně administrativní budovy a kostela, zabrala armáda. V době vrcholící studené války pokládal ministr národní obrany Čepička za důležité mít v Praze početnou posádku, a tak přeměnil nemocnici na kasárna. Mnoho pacientů léčebny muselo být narychlo přemístěno do Dobřan, Horních Beřkovic a do Kosmonos.

Byla to hektická doba, kdy bylo třeba rychle vyškolit lékaře, kteří se chtěli (často ani nechtěli, ale byli k práci na psychiatrii určení umístěnkou ministerstva zdravotnictví) specializovat na psychiatrii. Čs. psychiatrie disponovala v roce 1945 přibližně 40 psychiatry. Většina předválečných psychiatrů byla vybita nacisty, neboť byli Židé nebo komunisté – často obojí.

Příprava na atestaci probíhala tak, že lékaři bez specializace byli zváni k přednáškám jednou za dva až tři měsíce na dva-tři dny na katedru nebo do některé psychiatrické léčebny. Tam za nimi J. Prokúpek a O. Vinař zajížděli. Atestanti tak měli možnost poznat většinu psychiatrických léčen jak v českých zemích, tak na Slovensku. Sám J. Prokúpek bydlel v jednom pokoji prvního poschodí pavilonu č. 4, v jehož sále -rozsáhlé denní místnosti v 1. patře- se také konaly přednášky. Zdaleka ne každý víkend (tehdy bylo volno jen v neděli) jezdil domů do Pardubic, kde měl rodinu.

J. Prokúpek byl předválečným členem komunistické strany, měl tedy značnou politickou podporu. Stal se hlavním odborníkem ministerstva zdravot-

nictví pro psychiatrii. Při atestacích zkoušel nejen odborné znalosti z psychiatrie, ale také marxismus-leninismus a ruštinu. Když později ředitelství ústavu posílalo k atestacím jako přisedící pracovníky katedry marxismu-leninismu, často je zahanboval svými hlubšími znalostmi. Dosud žijící účastníci „cestovních kurzů“ pamatují, že po přednáškách se večer zpívala píseň o Sulice, kterou měl v oblíbě J. V. Stalin.

Byl zastáncem učení o vyšší nervové činnosti a uplatňoval svou neurologickou erudici i při přípravě psychiatrů. Znal dobře likvorologii, a tak atestant musel umět nejen lumbální, ale i subokcipitální punkci, které dával před lumbální přednost, neboť ušetřila nemocnému 24 hodin pobytu na lůžku a bolesti hlavy. Tehdy to byla potřebná zručnost, poněvadž v psychiatrických zařízeních přežívalo ještě hodně nemocných s progresivní paralýzou.

Kolem roku 1956 začal J. Prokůpek usilovat o založení Výzkumného ústavu psychiatrického. Posléze byl pověřen jeho přípravou. Katedra ILF tak začala přijímat řadu asistentů, kteří měli tvořit personální kádr budoucího ústavu. Budovy pro výzkumný ústav měla poskytnout léčebna, která je měla získat zpět od armády. Areál, který opustili vojáci, byl tehdy po delší dobu prázdný a nepříliš dobře hlídáný. J. Prokůpek s O. Vinařem podlézali často večer plot mezi původně zabranou a nezabranou částí léčebny. Vcházeli do nezamčených opuštěných pavilonů a kreslili si jejich plány. Vnikli také do zpusťšeného kostela s vytlučeními okny se vzácnými vitrážemi. J. Prokůpek byl stavem kostela otřesen a utrousil poznámku, že něco podobného lze čekat snad jen od okupační armády za války.

Jako nejvhodnější byly vybrány pavilony 23 a 19 a uvažovalo se i o pavilonu 22. Někdy začátkem roku 1960 začali neurologové prosazovat, aby nový ústav sloužil také neurologii a aby tedy šlo o Výzkumný ústav neuropsychiatrický. Díky své erudici neuropsychiatra byl J. Prokůpek tomuto záměru ideově nakloněn, po nedlouhých diskusích však uvážil, že nový ústav by se orientoval především na neurologii. Prof. K. Henner totiž habilitoval mnoho profesorů a docentů, zatímco prof. Mysliveček nebyl v tomto směru právě aktivní a tak se dalo čekat že neurologové by nový ústav ovládli. Nebylo snadné tento spor vyhrát, bylo třeba argumentovat situaci v zahraničí. Naštěstí byl v té době vítězně – zase především zásluhou J. Prokůpka - dobojován s neurologii o neurózy, na které si dělali nároky jako na onemocnění, které patří jim. Ještě v roce 1961 vychází Hennerova Speciální neurologie, ve které je rozsáhlá, téměř padesátistránková kapitola, o neurózách.

Když přišel slavný den, 1. leden 1961, kdy byl Výzkumný ústav psychiatrický uveden v činnost, ujal se jeho vedení MUDr. Lubomír Hanzlíček. Byl jediným, kdo se přihlásil do konkurzu o toto místo. J. Prokůpek se domníval, že jeho vedením bude

pověřen automaticky, když byl pověřen přípravou jeho založení. Podcenil konkurz jako něco formálního - po svých zkušenostech se zakládáním neurologického oddělení v Pardubicích, psychiatrického oddělení v Karlových Varech a po vybudování psychiatrické katedry ILF.

Zásadní obrat v názorech J. Prokůpka znamenala sovětská okupace v roce 1968. Opakovaně citoval rabínskou moudrost „Všechno je jinak.“ Hned 21. srpna 1968 odevzdal na okresním výboru KSČ stranickou legitimaci. KSČ si s ním snad dost dobře nevěděla rady, protože to podle stanov nemohlo být vyřešeno ani jako vyloučení ani jako vyškrtnutí. Snad díky těmto rozpakům zůstal vedoucím katedry ILF. Dočkal se i habilitace. O okupačních vojácích mluvil jako o „azbucích“ podle neologismu, kterými je nazvala jedna psychotická nemocná.

Nejbližší přátelé věděli, že se společně s prof. Janem Dobiášem zavázal, že na protest proti okupaci nebude nosit kravatu, dokud sovětská armáda neodejde. Tento svůj slib oba splnili, i když se odchodu vojsk nedočkali.

Po odchodu do důchodu žil J. Prokůpek v původně rekreační chalupě v místě svého rodiště ve Staré Pace. Žil osaměle a zemřel v podstatě tragicky. Lze se totiž domnívat, že šlo o odložený následek jedné absurdity organizace socialistického zdravotnictví. Jednoho zimního dne si diagnostikoval hemianopsii. Přivolał novopackou sanitku, která ho vezla do nemocnice v Jičíně. Personál sanitky ho vysadil na hranicích okresu Nová Paka, kde J. Prokůpek v příkopu u silnice důkladně podchládl, než pro něho přijela sanitka okresu Jičín. V Jičíně se podařilo jeho stav stabilizovat. Poslali ho zpět domů. Po nějakém čase byl nalezen v chalupě mrtev.

MUDr. Josefa Prokůpka lze pokládat za jednoho z budovatelů naší poválečné psychiatrie a za zakladatele Výzkumného ústavu psychiatrického. Pečlivě organizační práci věnoval většinu svého pracovního času. V interpersonálních vztazích se jevil jako poněkud chladný, kožený. Nemocným se však věnoval obětavě a dovedl získat jejich důvěru. Jeho publikační činnost se týkala převážně organizace psychiatrické péče, duševní hygieny, otázek vzdělávání lékařů a sociální psychiatrie. Kdyby se byl stal ředitelem Výzkumného ústavu, zaměřoval by pravděpodobně výzkum na oblast epidemiologie, objektivizaci diagnostiky a na biologickou psychiatrii (včetně psychofarmakologie). V souvislosti s personální unií šéfa katedry a výzkumného ústavu ve svých rukách pokládal za samozřejmé úzké propojení výzkumu s postgraduálním vzděláváním lékařů.

Svědčil o tom i jeho údiv, když ho autor této vzpomínky informoval, že se hlásí na konkurz do Výzkumného ústavu: „Kolego, vždyť dělat budete stejně totéž, ať vás bude platit doškolovák nebo výzkumák.“

Doc. MUDr. Oldřich Vinař, DrSc.